

۱۳۷۸۳۲۱
۹۴/۱۰/۱۴

به نام خداوند جان و خرد

نیما یوشیج و کودکانه‌هایش

(پیشاهنگان شعر کودک ۲)

مؤلفان: مهری، ر. جو - منوچهر علی پور

انتشارات تیرگان

سرشناسه: رزمجو، مهری

عنوان و نام پدیدآور: نیما یوشیج و کودکانه‌هایش / تالیف مهری رزمجو،
منوچهر علی‌پور.

مشخصات نشر: تهران: تیرگان، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۲۴۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۲۴-۱۶۸-۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا

منبع: ایوشیج، ۱۲۷۴ - ۱۳۳۸، مستعار - نقد و تفسیر

شماره افزودن: علی‌پور، منوچهر

شماره ثبت: ۱۳۹۴/۴۹ PIR۸۲۸۵

ردیف: ۸۴۰/۴۲

شماره کتابخانه ملی: ۴۰۵۸۵۰۸

انتشارات تیرگان

تهران، صندوق پستی: ۱۱۴-۱۷۱۸۵ تلفن: ۸۸۸۱۳۰۹ و ۹۱۲۶۱۱۱۵۱۲

Email: tati@tirganpub.ir / www.tirganpub.ir

نیما یوشیج و کودکانه‌هایش

(پیشاهنگان شعر کودک)

مؤلفان: مهری رزمجو، منوچهر علی‌پور

طراح جلد فروغ بیژن

لیتوگرافی صدف • چاپ‌خانه مهارت • صحافی مهرگان

نوبت چاپ نخست: ۱۳۹۵ • شمارگان ۱۰۰۰ نسخه

شماره نشر: ۳۷۹

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۲۴-۱۶۸-۸

قیمت ۱۹۰۰۰ تومان

فهرست

پیش‌گفتار.....	۵
بخش اول: گذری کوتاه بر زندگی و آثار نیما.....	۱۳
آثار زندگی.....	۱۵
نیما در بهران.....	۱۸
آغاز دوران شاعری.....	۱۹
نیما و ازدواج با «لیله».....	۲۵
نیما در بارفروش.....	۲۷
نیما و معلمی در آستارا.....	۳۱
پایان زندگی نیما.....	۴۰
آثار نیما.....	۴۴
نگاهی به برخی از واژه‌های شعر نیما.....	۵۶
بخش دوم: بررسی همه‌سویه اشعار نیما.....	۶۳
چرایی شهرت نیما.....	۶۸
واکاوی سه شعر کودکانه از نیما.....	۷۴
هنجارها و شگردهای زبانی سه شعر کودک.....	۸۵
واکاوی انگاسی‌های نیما.....	۹۶
تحلیل و بررسی انگاسی‌ها.....	۱۰۲

- ۱۰۴.....روایت شناسی انگاسی ها
- ۱۱۸.....هنجارهای زبانشناسی
- ۱۲۸.....هنجارهای زیبایی شناسی
- ۱۳۷.....چند منظومه کودکان نیما
- ۱۵۹.....تحلیل و بررسی اشعار
- ۱۸۸.....روایت شناسی منظومه های کودکانه
- ۲۰۶.....هنجارها و شاگردهای زبانی منظومه های کودکانه
- ۲۱۷.....هنجارهای زیبایی شناسی منظومه های کودکانه
- ۲۳۱.....کتاب نما
- ۲۳۳.....نام نما
- ۲۳۷.....چکیده انگلیسی

www.ketab.ir

پیش گفتار

ادبیات کودک در ایران سابقه دیرسالی ندارد. در بررسی ادبیات کهن، درمی یابیم که شاعران و نویسندگان فقط به خلق آثاری برای بزرگسالان همت نهادهند گویی که در آن کی نقشی در ذهن و زبان آنان و سهمی از هنر اهالی قلم و دانش نداشته است.

ردپای کودک و کودکی البته در آثار بزرگان ما به چشم می خورد. آن چنان که حتی در حماسه ی یادگار زریران به یکی از نخستین متون کهن ایرانی است و فردوسی بدان فراوان چشم داشته است، نقش کودک را در آفرینش آن بسیار پررنگ و پرتاثیر می بینیم.

"بستور" کودک هفت ساله، قهرمان اصلی یادگار زریران است و در شاهنامه چون نیک بنگریم، می بینیم که نخستین حماسه را "سیامک" فرزند کیومرث به وجود آورده است. جنگ و ستیز بین "شاه بچه" و "دیو بچه" در دوران اساطیری شاهنامه فردوسی شکل می گیرد و بنیان این کتاب سترگ را می نهد.

پیدایش افسانه ها و اسطوره ها در ایران باستان حکایت از این دارد که آفرینندگان این گونه آثار ، نیم نگاهی به بیان پند و اندرز برای کودکان سرزمین شان داشته اند. کتاب " هزار افسان " بی گمان از جمله آثار پیش از اسلام است که افسانه گویی و افسانه سرایی را در ایران کهن یادآور می شود.

روایت قصه ها و قصه خوانی و قصه گویی ، همچنین پیدایی لالایی ها و ادبیات فولکلوریک و عامیانه تاکید بر اهمیت بنیاد کودک و کودکی در این مملکت و بر است ، اگر چه گویندگان لالایی ها و ترانه های عامیانه را می توان به هزاره ها پیش از بهشتگران شناسایی نکرده اند ، اما به راستی این لالایی ها و ترانه ها در جهان ها نشان از حضور قدرتمند گونه ای از ادبیات پارسی دارد که اگر پس از بداند توجه می شد ، امروزه در جهان در حوزه ادبیات کودک درخشان تر ظاهر می شدیم و بر تارک ادب جهان خوش می درخشیدیم.

توجه به افسانه های اطفال حتی در دوران پیش ازین ادب فارسی بعد از اسلام ، به روشنی به چشم می خورد و می توان گفت: « شدت علاقه مندی خاص و عام به افسانه ها و حکایت ها را بیچ در میان مردم به حدی بوده است که یکی از دانشمندان بزرگ قرن چهارم " ابو عبدالله جهشیاری " به گردآوری آنها پرداخت و نزدیک به پانصد قصه و افسانه فراهم آورد و پیش از آنکه به پایان کار خویش برسد درگذشت. » (سرامی، ۱۳۸۵: ۸۰)

اما پیدایش لالایی ها و ترانه های عامیانه در ایران زمین از گونه ای دیگر است. نیک می دانیم که سرایندگان لالایی مادران هستند. به همین

دلیل بر این باوریم که مادران نخستین شاعران جهانند. اگر در ریخت شناسی لالایی ها ژرف تر بنگریم این گونه شعرها را گاهی همسان قوی ترین دوبیتی های زبان و ادب پارسی می یابیم.

لالایی سرایان ادعای شاعری نداشتند به همین دلیل نامشان در تاریخ درج نشده است اما عاطفه به عنوان یکی از عناصر اصلی شعر در کنار موسیقی درونی و بیرونی، چنان در این گونه شعر موج می زند که در بر می لالایی ها، یک منتقد ادبی بسیار شگفت زده می شود که آیا سرایندگان این نوع شعر آگاهی داشتند؟!

یک نمونه از لالایی ها را که بسیاری از خوانندگان این کتاب با آن آشنا هستند باهم می خوانیم و رنگی می کنیم:

لالا لالا، گل پرده	گدا آمد در خونه
نوش دادیم بدش آمد	خارش رفت و سگش آمد
لالا لالا گلم باشی	تو در مون دلم باشی
بمونی مونسم باشی	خوابی از سرم واشی
لالا لالا گل خشخاش	بابات رفته ندا همراهش
لالا لالا گل فندق	ننه ات اومد در صندوق
لالا لالا گل پسته	بابات رفته کمر بسته
لالا لالا گل زیره	چرا خوابت نمی گیره !

که مادر قربونت میره (هدایت، ۱۳۷۸: ۲۱۶)

آن چه در این لالایی به چشم می آید بهره گیری خالق آن از زبان گفتار یا عامیانه است. تکلف و پیچیدگی در آن نیست. مادر در

خوانش آن با عاطفه برخورد می‌کند. دغدغه‌ها و حرف‌های مگوی مادر در این لالایی موج می‌زند. این لالایی یکی از گونه‌های بسیار قدرتمند ادبیات منظوم کودک است که اگر پژوهشگران از منظر نشانه‌شناسی و معناشناسی بدان توجه کنند درمی‌یابند که دردها و رنج‌های زیاد مادران سرزمین ما در این گونه سروده‌ها فراوان یافت می‌شود.

گونه‌ای دیگر از شعرواره‌های کودک در ادبیات فارسی وجود دارد به نام "ترانه‌های عامیانه". به راستی آفرینندگان و سراینندگان این ترانه‌ها، ام‌شهر همانند گونه‌ی اول یعنی لالایی‌ها چرا نامشخص اند؟ ترانه‌های عامیانه در زبان پارسی آن قدر از منظر ساخت قدرتمند هستند که با بسیاری از سرهای موفق کودکانه امروز پهلوی می‌زنند.

نمونه‌هایی از این نوع ترانه‌ها را در این جا ذکر می‌کنیم که بی‌شک این ترانه‌ها در ذهن و زبان بسیاری از مخاطبان این کتاب جای دارد و خوانندگان محترم بهتر از ما با این گونه ترانه‌ها آشنا هستند:

یکی بود یکی نبود

پیرزیکه شست بود

سر گنبد کبود

خره خراطی می‌برد

اسبه عصار می‌کرد

گره بقالی می‌کرد

سگه قصابی می‌کرد

پشه رقاصی می‌کرد

شتره نمدمالی میکرد

(همان: ۱۷۱)

و یا این ترانه مشهور عامیانه که با همه بررسی‌ها و پژوهش‌های

انجام گرفته ، نمی دانیم سراینده اش چه کسی است اما ذهن و زبان بسیاری از شاعران معاصر با این ترانه باریده و تراویده است:

گنجشگ اش می مشی	لب بوم ما نمی
بارون میاد و تر می شی	برف میاد گندله می شی
می افتی تو حوض نقاشی	کی در میاره؟ فراش باشی
کی می کشه؟ قصاص باشی	کی می پزه؟ آشپز باشی

کی می خوره؟ حکیم باشی (همان)

به هر روی این ترانه ها از منظر بررسی شعر کودک بسیار سروده های توانمند و تاثیر آزاری هستند که توانسته اند با داشتن ویژگی های زبانی چشمگیر و بهره گیری از موسیقی روان و عاطفه و دیگر عناصر شعر ساز ، در پهنه ادب کودک و ادب عامه ماندگار شوند.

این شکل از توجه به ادبیات کودک نمایش با فراز و فرودهایی در میان متون ادب فارسی به چشم می آید. در همین بررسی کوتاه نتیجه می گیریم که جایگاه ادبیات کودک تا روزگار ما صبر بیشتر در عرصه ادبیات فولکلوریک بوده است اما در دوره معاصر عوامل اجتماعی، فرهنگی و حتی سیاسی سبب تغییر دیدگاه سنتی تربیت ، به ساحت و سوی اندیشه ای کاملاً مدرن گشت و به ویژه از مشروطه به این سده می بینیم که ادبیات کودک به عنوان گونه ای مستقل ، به آثار نویسندگان و شاعران راه یافته است .

در این فرصت بر آن شده ایم تا با تدوین « دایره المعارف ادبیات کودک » به بررسی چند و چون محتوا ، سبک و شگردهای آثار کودکانه ایران زمین بپردازیم و در حد توان پیشگامان این نوع نواخته ادبی را

معرفی کنیم و این مجال را مغتنم می‌شماریم تا بسیاری از مطالب را در پهنه ادبیات کودک و نوجوان به شیوه نقد، تحلیل و پژوهش گرد آوریم و بررسی نماییم. لذا نخست به تدوین بخش "شعر کودک" می‌پردازیم.

طرح و شیوه کار ما این است که پیش از تالیف کتاب «بسیگامان شعر کودک از مشروطه تا امروز» هر مبحث آن را ابتدا به صورت بالائی مستقل تقدیم ادب دوستان نماییم تا از رهگذر راهنمایی استادان، صاحب نظران این حوزه، به تجربه و تالیف بهتری در سایر بخش‌ها رسیدن تا تکمیل شدن کار نهایی این پژوهش بزرگ، گام به گام با کتاب «نیما و کودخانه هایش»، «ایرج میرزا و کودخانه هایش»، «حمه‌ها و کودخانه هایش» و... پیشاهنگان شعر کودک را با آثار کودکان، ناس‌ها و تاثیرگذاری‌های شان در این نوع ادبی، به جامعه دانش پژوهان کشورمان معرفی خواهیم کرد و پس از آن، به دسته بندی «مضامین ادبیات کودک» و «سبک شناسی شعر کودک» می‌پردازیم که بخش‌هایی از مطالب، دردآوری شده و در حال تدوین است.

امید است بتوانیم در پایان این تلاش، با تالیف «دانشنامه ادبیات کودک و نوجوان» گامی برداشته باشیم در راستای شناساندن هرچه بهتر زمینه‌های پیدایش و سیر تحول ادبیات کودک؛ و از این رهگذر ادای دین کنیم به پیشاهنگان ادبیات کودک این کهن بوم و بر و نیز تمام آنچه را که برای کودک گفته و سروده شده است در مجموعه ای منسجم در اختیار پژوهندگان و دوستداران ادبیات کودک قرار دهیم.

چشم داریم خوانندگان این آثار ، و ژرف اندیشان عرصه ادبیات
کودکان و نوجوانان سرزمین مان ، کاستی‌های احتمالی را به نشانی
ناشر (tati _ pub@yahoo.com) بر ما گوشزد نمایند تا بتوانیم در
چاپ های بعدی ، ژرف‌تر و دقیق‌تر به بررسی این گونه آثار بپردازیم و
چراغی در پیش روی دانشجویان و شیفتگان ادبیات کودک این مرز و بوم
برافروزیم. تا کتابی فراهم آید درخور ادبیات کودک و نوجوان این زبان
عزیز و فانی که همان زبان پارسی باشد. و الحمدلله اولاً و آخراً.

مؤلفان

زمستان ۹۴